

Andrii Rozhkov*

Uniwersytet Warszawski

<https://orcid.org/0000-0002-7380-7791>

PROPAGANDA WEWNĘTRZNA FEDERACJI ROSYJSKIEJ W KONTEKŚCIE WOJNY NA UKRAINIE. ZARYS PROBLEMATYKI

Streszczenie

Rosyjską inwazję na Ukrainę poprzedziła wyrafinowana kampania propagandowa. Pozory wrogo nastawionego Zachodu czy neonazistowskiej Ukrainy były kreowane przez Kreml na długi czas przed rozpoczęciem działań wojennych. Doprowadziło to do sytuacji, gdzie decydująca większość obywateli Rosji, stanowiąca około 75%, zaakceptowała nieuzasadniony atak na sąsiednie suwerenne państwo.

Kremłowska maszyna propagandowa skutecznie funkcjonuje w rosyjskiej przestrzeni informacyjnej, wykorzystując szeroki wachlarz technik i narzędzi wpływu, takich jak: ‚black and white thinking’, demonizacja, nowomowa, fałszywy dylemat, argument *ad personam*, *tu quoque*, techniki trzeciej osoby, *argumentum ad verecundiam*, techniki ‚zgniętego śledzia’ oraz wielkie kłamstwo. Metody te są systematycznie modyfikowane i uzupełniane. Analizując skuteczność kampanii informacyjnej, nie sposób pominąć faktu wykorzystania przez władze rosyjskie licznych technik propagandowych, takich jak dehumanizacja, nowomowa, argument *ad personam*, odwoływanie się do strony trzeciej. Oprócz tego, przez Kreml został wypracowany szereg strategii pozwalających na szybkie i skuteczne dotarcie „właściwych” informacji do konkretnej grupy społecznej. Wypracowane przez władze i służby rosyjskie strategie informacyjne biorą pod uwagę strukturę społeczeństwa rosyjskiego, dopasowując różne argumenty i fakty dla każdej z grup lub dostosowując je z uwzględnieniem cech grupowych. Lekceważenie lub myślenie o propagandzie rosyjskiej jako niszowej lub trywialnej jest dużym błędem, który może doprowadzić do niewłaściwej reakcji na stawiane przez nią wyzwania. Tym samym propaganda rosyjska, która pozornie uważana jest za banalną

* Andrii Rozhkov – ekspert, zajmuje się kwestiami związanymi z bezpieczeństwem wewnętrznym państwa. Związany z Wydziałem Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych na Uniwersytecie Warszawskim.

i truistyczną, postawiła przed całym światem poważne wyzwania, które wymagają wielowymiarowego i systematycznego podejścia.

Słowa kluczowe: *rosyjska propaganda, Ukraina, Putin, rosyjska agresja na Ukrainę, Rosja, społeczeństwo rosyjskie*

INTERNAL PROPAGANDA OF THE RUSSIAN FEDERATION IN THE CONTEXT OF THE WAR IN UKRAINE. OUTLINE OF THE PROBLEMATIC

Abstract

The Russian invasion of Ukraine was preceded by a sophisticated propaganda campaign. The illusion of a hostile West or a neo-Nazi Ukraine was created by the Kremlin before too long for military action. This led to a situation where the decisive majority of Russian citizens, some 75%, accepted an unjustified attack on a neighbouring sovereign state. The Kremlin propaganda machine operates effectively in the Russian information space, using a wide range of techniques and instruments of influence, etc. “black and white thinking”, demonisation, newspeak, false dilemma, “argument ad personam”, “tu quoque”, third-person technique, “argumentum ad verecundiam”, “rotten herring” technique and the big lie. These methods are systematically modified and supplemented. When reflecting on the effectiveness of this information campaign, it is impossible to avoid the fact that the Russian authorities use numerous propaganda techniques, etc. dehumanisation, newspeak, argumentum ad personam, appeal to a third party, etc. In addition to this, a number of strategies have been developed by the Kremlin to quickly and effectively get the ‘right’ information to a particular social group. The information strategies developed by the Russian authorities and services take into account the structure of Russian society, tailoring different arguments and facts for each group or adjusting them taking into account group characteristics. Disregarding or thinking of Russian propaganda as niche or trivial is a big mistake that can lead to an inappropriate response to the challenges it poses. Thus, Russian propaganda, which is seemingly considered trivial and truistic, has posed serious challenges to the whole world, which require a multidimensional and systematic approach.

Keywords: *Russian propaganda, Ukraine, Putin, Russian aggression against Ukraine, Russia, Russian society*

~ • ~

Wstęp

Okolo godziny piątej rano 24 lutego 2022 r. mieszkańcy Kijowa usłyszeli odgłosy potężnych wybuchów. W tym samym czasie zaczęły pojawiać się podobne informacje, dotyczące ataków raketowych i bombowych w Charkowie, Odessie, Mariupolu, Mikołajowie oraz innych miastach Ukrainy. Tak Federacja Rosyjska rozpoczęła wojnę na pełną skalę przeciwko państwu ukraińskiemu. Po roku trwania wojny na Ukrainie, niezwykle brutalnej i nieuzasadnionej, w Rosji wciąż można zaobserwować niemalże całkowity brak jakichkolwiek ruchów opozycyjnych, które miałyby szansę powodzenia. Co więcej, jak wynika z najnowszych badań, Rosjanie otwarcie popierają wojnę w Ukrainie. Z tej racji powstaje zasadnicze pytanie: jak to jest możliwe, że wykształcone w znacznej części społeczeństwo rosyjskie bez jakiegokolwiek znaczącego sprzeciwu zaakceptowało agresję na sąsiednie państwo i związane z nią zbrodnie wojenne. Odpowiadając na to pytanie, można oczywiście odwołać się do kryzysu ekonomicznego w Federacji Rosyjskiej w latach 90. XX wieku, niszczenia opozycji i ograniczenia wolności mediów, a także do słabości rządów demokratycznych. Jednak czy to wszystkie przyczyny, które wpłynęły na powstanie tak lojalnego wobec władzy społeczeństwa?

Rosyjską inwazję na sąsiednie suwerenne państwo poprzedziła wieloletnia kampania propagandowa. Jej głównym celem było stworzenie sfalszowanego obrazu społeczeństwa ukraińskiego i „reżimu kijowskiego”. Za pomocą wypracowanych technik propagandowych, władze Kremla próbowały usprawiedliwić aneksję Krymu oraz wspieranie działań wojennych na Donbasie. Jednocześnie starano się ukazać Ukrainę jako marionetkę w rękach Zachodu, która przybiera rusofobiczne postawy i poważnie zagraża porządkowi konstytucyjnemu w Federacji Rosyjskiej. Prowadzona w Rosji propaganda w ciągu ostatnich lat nawet nie kryła swoich dalekosiężnych planów. Od czasu do czasu wychodziła na jaw idea o pełnym zniszczeniu ukraińskiej państwowości i narodowości.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie głównych technik i strategii propagandowych wykorzystywanych przez Kreml wobec swoich obywateli. Zatem pytanie, które należy postawić brzmi następująco: za pomocą jakich instrumentów i koncepcji władzom rosyjskim udało się uzyskać lojalność swojego społeczeństwa wobec agresji w stosunku do Ukrainy?

Bazę źródłową niniejszego opracowania tworzą rozliczne artykuły i reportaże, pochodzące z popularnych mediów rosyjskich, m.in.: Wiesti.ru (Вести.ru), Pierwszy Kanał (Первый канал), TWC (ТВЦ), RIA Nowosti (РИА Новости), Rosja 1 (Россия 1), TheInsider.

Temat propagandy rosyjskiej od lat cieszy się niezwykle dużym zainteresowaniem naukowców. Większość badaczy, zajmujących się danym zagadnieniem,

skoncentrowała się na analizie faktów i konsekwencji działania kremlowskiej maszyny propagandowej. Wśród pozycji poświęconych danej problematyce należy w sposób szczególny wyróżnić prace Mariarosarii Taddeo¹, Piotra Deli², Roberta Rajczyka³, Anny Antczak i Iriny Plashkiny⁴, Iriny Tkeshelashvili⁵, Giorgio Bertoliniego⁶, Roberta Reczkowskiego⁷, Christophera Paula i Miriama Matthew^{sa8}. Warto wszakże zaznaczyć, iż mimo że literatura naukowa poświęcona tematyce propagandy rosyjskiej prezentuje się dosyć szeroko, wciąż da się zauważyć obszary, które nie zostały do tej pory zbadane w wystarczający sposób. Analiza literatury przedmiotu wskazuje na to, że wiele ważnych zagadnień, m.in. problem rosyjskiej propagandy wewnętrznej, technik propagandowych wykorzystywanych przez Kreml czy też strategii i koncepcji sprzyjających skutecznemu działaniu tejsze propagandy opracowano dość pobieżnie. Niniejszy artykuł może zatem przyczynić się do częściowego wypełnienia luki w tym obszarze lub stać się punktem odniesienia do dalszych, bardziej pogłębionych badań nad problematyką rosyjskiej propagandy wewnętrznej.

Pojęcie propagandy

Propaganda towarzyszy człowiekowi niemal od zarania dziejów. Wraz z rozwojem cywilizacji i technik komunikacji przybierała ona coraz doskonalsze formy, niemniej jednak bez względu na okres historyczny, w którym powstawała, zawsze bazowała na zarządzaniu emocjami odbiorcy⁹.

Wyraz „propaganda” pochodzi z języka łacińskiego, gdzie *propagare* oznacza rozszerzać, krzewić bądź też coś, co przeznaczone do rozpowszechniania¹⁰. Termin ten rozpowszechnił się wśród języków europejskich na początku XVII w., kiedy

¹ M. Taddeo, *Information Warfare: A Philosophical Perspective*, „Philosophy and Technology” 2012, nr 25, s. 105-120.

² P. Dela, *Elementy propagandy w życiu publicznym*, „Studia i analizy” 2019, nr 54, s. 68-95.

³ R. Rajczyk, *Nowoczesne wojny informacyjne*, Warszawa 2016.

⁴ A. Antczak, I. Plashkina, *Kultowa propaganda: rosyjski dyskurs komunikowania politycznego w przekazie telewizyjnym stacji „Pierwykana”*, Toruń 2017.

⁵ I. Tkeshelashvili, *Rosyjska propaganda w przestrzeni informacyjnej Gruzji przed i po konflikcie w sierpniu 2008 roku*, „Wschodnioznawstwo” 2021, nr 15, s. 55-71.

⁶ G. Bertolin, *Conceptualizing Russian Information Operations: Info-War and Infiltration in the Context of Hybrid Warfare*, IO Sphere, Summer 2015.

⁷ R. Reczkowski, *Geopolityczna rozgrywka pandemią COVID-19: rosyjski ekosystem dezinformacji i propagandy*, w: „Świat Idei i Polityki” 2020, nr 19, s. 243-256.

⁸ C. Paul, M. Matthews, *The Russian “Firehose of Falsehood” Propaganda Model: Why It Might Work and Options to Counter It*, Santa Monica 2016.

⁹ R. Rajczyk, *Oblicza współczesnej propagandy. Przypadek tajwańsko-chińskiej wojny informacyjnej*, Katowice 2019, s. 17.

¹⁰ K. Kącka, *Propaganda polityczna*, w: „Leksykon wiedzy politologicznej”, red. J. Marszałek-Kawa, D. Plecka, Toruń 2018, s. 375-376.

w 1622 r. papież Grzegorz XV powołał Świętą Kongregację Rozkrzewiania Wiary (*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*) w celu ewangelizacji ziem podbijanych przez konkwistadorów¹¹. Z biegiem czasu pojęcie to zaczęło być wykorzystywane dla oznaczania każdej próby przekonania ludzi do jakiejś sprawy czy ustroju za pomocą sławienia zalet tego przedmiotu oraz wywoływania niechęci do jego alternatyw¹².

Termin „propaganda” nie jest pojęciem jednoznacznym. Funkcjonujące w obiegu społecznym i naukowym definicje tegoż słowa można podzielić na dwie grupy: traktujące propagandę jako zjawisko neutralne oraz te, wpisujące w jej strukturę znaczeniową celową manipulację, polegającą na nierzetelnym przekazywaniu informacji dla zdobycia kontroli, przewagi nad innymi¹³. Definicje, należące do pierwszej grupy, określają propagandę jako upowszechnianie pewnych poglądów. Przykładowo można w tym miejscu posłużyć się definicją omawianego pojęcia, podaną w *Słowniku języka polskiego*: „propaganda – szerzenie pewnych poglądów, idei, haseł mające na celu pozyskiwanie kogoś dla jakiejś idei lub akcji”¹⁴. Druga z kolei grupa definicji ujmuje propagandę w ramach działań manipulacyjnych. Tak na przykład *Nowy Słownik Poprawnej Polszczyzny* określa dane pojęcie jako „nachalne szerzenie jakichś poglądów, idei, postaw, połączone, w odczuciu odbiorców, z manipulacją i kłamstwem, mające na celu pozyskanie kogoś dla jakichś działań lub dla pewnej idei”¹⁵. Z kolei *Uniwersalny Słownik Języka Polskiego* definiuje go jako „rozpowszechnianie jakichś poglądów, mające na celu ukształtowanie określonych, korzystnych dla siebie postaw wśród dużych grup ludzi, manipulowanie zbiorową świadomością”¹⁶.

William W. Bidelle, w swoim artykule *A Psychological Definition of Propaganda* opublikowanym w 1931 r. próbował ująć propagandę w następujący sposób: „pod wpływem propagandy każda jednostka zachowuje się tak, jak gdyby jej reakcje były wynikiem jej własnej decyzji. Szereg jednostek można zmusić do takiego samego zachowania, przy czym każdą pozornie kierują jej własne sądy”¹⁷. Takie pojmowanie terminu posłużyło do rozwoju negatywnych skojarzeń, jakie wzbudzała propaganda, co było głównie wynikiem oparcia się na tym wyjaśnieniu licznych prac naukowych poświęconych propagandzie komunistycznej i faszystowskiej¹⁸.

¹¹ B. Dobek-Ostrowska, J. Fras, B. Ociełka, *Teoria i praktyka propagandy*, Wrocław 1999, s. 11.

¹² G. Dudek-Waligóra, *Propaganda jako termin naukowy polskiej politolingwistyki*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 2019, nr 53, s. 13.

¹³ Tamże.

¹⁴ *Słownik języka polskiego*, oprac. E. Sobol, Warszawa 2005, s. 761.

¹⁵ *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*, red. A. Markowski, Warszawa 1999, s. 754.

¹⁶ *Uniwersalny Słownik Języka Polskiego*, red. J. Grzenia, Katowice 2009, s. 404.

¹⁷ D. Krech, R. Crutchfield, *Theory and Problems of Social Psychology*, New York 1948, s. 316.

¹⁸ B. Dobek-Ostrowska, *Komunikowanie polityczne i publiczne*, Warszawa 2007, s. 205.

Próbie zdefiniowania propagandy podjął francuski historyk i teolog protestancki, Jacques Ellul. Określił ją jako „zespół metod stosowanych przez zorganizowane grupy w celu wciągnięcia do aktywnej działalności mas ludzkich, u których w konsekwencji manipulacji psychicznej, wytwarza się jedność psychiczna, pozwalająca na włączenie ich do masowych działań”¹⁹. Ellul wskazał ponadto na kilka elementów składowych przedmiotowego zjawiska²⁰. Są to w jego przekonaniu: działania psychologiczne, tzn. wszelkie instrumenty i metody, które powodują zmianę w opinii społeczeństwa; wojna psychologiczna, prowadząca do zniszczenia moralności; tzw. „pranie mózgów” i reedukacja, mająca celu transformację przeciwników w zwolenników oraz perspektywa relacji publicznych i interpersonalnych²¹.

Na podstawie koncepcji Ellula Bogusława Dobek-Ostrowska podjęła próbę sformułowania uniwersalnej definicji propagandy: „propaganda to jednostronne, zinstytucjonalizowane, intencjonalne²², zaprogramowane i profesjonalnie realizowane, informacyjno-perswazyjne (które nie polega na przemocy ani na przekupstwie), wspierane technikami marketingowymi i socjotechniką komunikowanie, celem którego jest tworzenie lub zmiana postaw ludzi (tak aby odpowiadały one interesom nadawcy) oraz wytwarzanie przewidywanych przez propagandzistów zachowań grup (odbiorców). Dokonuje się tego przez kontrolę przepływu informacji, manipulowanie wzorami zachowań oraz zarządzaniem opinią publiczną”²³.

Podsumowując, propaganda jest działaniem celowym, o masowym zasięgu i adresowana do szerokiej publiczności. Zwykle dotyczy idei lub poglądów, a głównym jej celem jest zmiana postaw i przekonań odbiorców oraz wpływanie na zachowanie jednostki²⁹.

Klasyfikacja propagandy

Podstawowym czynnikiem różniącym propagandę od zwykłej komunikacji czy swobodnej wymiany myśli jest intencjonalność i nacisk na manipulację. Propagandysta umyślnie dobiera fakty, argumenty i symbole przedstawiając je w taki sposób, aby osiągnąć jak największy efekt. Może on pominąć istotne kwestie lub okoliczności, zniekształcić je, a także odwrócić uwagę odbiorców od innych

¹⁹ J. Ellul, *Propaganda*, New York 1965, s. 9.

²⁰ K. Rybak, *Mechanizm i skutki funkcjonowania propagandy w związku radzieckim na przykładzie rozważań Stanisława Cat Mackiewicza w książce «Myśl w obcęgach. Studia nad psychologią społeczeństwa sowieckiego»*, w: „Dezinformacja – Inspiracja – Społeczeństwo. Social CyberSecurity”, red. D. Boćkowski, E. Dąbrowska-Prokopowska, P. Goryń, K. Goryń, Białystok 2022, s. 84.

²¹ J. Ellul, *Propagandes*, Paris 1990, s. 8-9.

²² Zob. G. S. Jowett, V. O'Donnell, *Propaganda & Persuasion*, Los Angeles–London 2012, s. 29.

²³ B. Dobek-Ostrowska, *Komunikowanie polityczne*, s. 207.

źródeł informacji. Esencjonalnie propagandę można sklasyfikować ze względu na jej źródło i prawdziwość, orientację oraz fazę, w której jest rozpowszechniana.

Najbardziej znana typologia propagandy wyróżnia trzy rodzaje: białą, szarą i czarną. Biała propaganda pochodzi od dobrze zidentyfikowanego nadawcy (np. rzecznik prasowy służby państwowej), który nie ukrywa swojego pochodzenia, intencji, charakteru i ideologii. Przedstawiane poglądy i narracje podawane są jako najlepsze i najbardziej właściwe²⁴. Propaganda szara dopuszcza niepoprawną identyfikację źródła, a informacje przez nią podawane są relatywnie nieprecyzyjne. Jednym z celów takiej propagandy może być wprowadzanie przeciwnika w zakłopotanie, np. przez podważenie jego kompetencji czy wzbudzenie wątpliwości w stosunku jego wiarygodności. Fałszywość źródła, ukrywanie rzeczywistego nadawcy, a także stosowanie sfabrykowanych nieprawdziwych informacji są charakterystycznymi cechami czarnej propagandy. Celem przekazu jest dezinformacja rywala czy wroga²⁵.

Na podstawie kryterium orientacji wyróżnia się zatem propagandę zewnętrzną i wewnętrzną. Propaganda zewnętrzna ukierunkowana jest na eksport. W porównaniu do propagandy wewnętrznej cechuje się ona nieco mniejszą radykalnością i agresywnością, gdyż jej odbiorca znajduje się poza „systemem”. Propaganda wewnętrzna jest z kolei ukierunkowana do konsumenta wewnętrznego. Głównym jej celem jest narzucanie „właściwych” poglądów, mobilizacja społeczeństwa do podjęcia konkretnych decyzji oraz kontrola nad świadomością odbiorców za pomocą różnych technik propagandowych i ograniczenia dostępu do alternatywnych źródeł informacji (np. niezależnych mediów)²⁶.

Ze względu na fazę, czyli przedział czasowy między przekazem a wydarzeniami, których ów przekaz dotyczy, można wyodrębnić propagandę poprzedzającą (antycypującą), towarzyszącą (współistniejącą) i następczą. W zasadzie, wykorzystywane są wszystkie trzy możliwości, ze względu na brak dowodów naukowych na większą skuteczność któregoś z rodzajów²⁷.

Propaganda poprzedzająca polega na tworzeniu sprzyjającego środowiska do rozpowszechniania takiej czy innej idei, postaw do określonych wydarzeń lub faktów z nieodległej przyszłości. Przykładem takiej propagandy jest apel prezydenta Federacji Rosyjskiej do swoich obywateli opublikowany 21 lutego 2022 r., czyli trzy dni przed rosyjską inwazją na Ukrainę²⁸. Propaganda towarzysząca polega

²⁴ B. Dobek-Ostrowska, J. Fras, B. Ociepka, *Teoria i praktyka propagandy*, s. 33.

²⁵ M. Bartoszewicz, *Teorie propagandy w obliczu algorytmizacji internetowego komunikowania społecznego*, „Kultura Współczesna” 2019, nr 104, z. 1, s. 87.

²⁶ B. Dobek-Ostrowska, J. Fras, B. Ociepka, *Teoria i praktyka propagandy*, s. 35-36.

²⁷ J. Czerniak, *Językowe mechanizmy kreowania świata postulowanego – analiza polskojęzycznej prasy nazistowskiej (1939–1945) ze zbiorów muzealnych Rzeszowa i Przemysła*, [mpis pracy doktorskiej w Repozytorium Uniwersytetu Rzeszowskiego], Rzeszów 2021, s. 47.

²⁸ *Обращение Президента Российской Федерации*, „Президент России”, www.kremlin.ru/catalog/countries/UA/events/67828 [dostęp: 21.12.2022].

na opisywaniu i interpretowaniu wydarzeń bieżących. Wymaga od nadawcy dużego zaangażowania, gdyż przekaz musi być elastyczny i aktualny. Propaganda następcza (*post factum*) jest elementem uzupełniającym, zwłaszcza wtedy, gdy poprzednie etapy nie przyniosły pożądanego efektu²⁹.

Przestawiona wyżej klasyfikacja wcale nie tworzy katalogu zamkniętego. W literaturze przedmiotu funkcjonuje bowiem wiele innych typologii propagandy. Prezentują one bardzo różnorodne spojrzenia na omawiane zjawisko. Jako kryteria podziału propagandy, poza przytoczonymi w tym artykule, poszczególni badacze przyjmują m.in.: metody działania i wyboru sposobu argumentacji (propaganda czysto racjonalna, racjonalno-emocjonalna i emocjonalna)³⁰ oraz dziedzinę rozpowszechnia (propaganda polityczna, ekonomiczna, kulturowa, religijna, socjologiczna, itp.)³¹.

Techniki propagandy rosyjskiej

Społeczeństwo od dawna boryka się z zagrożeniami wynikającymi z propagandy. Z tej racji wypracowane zostały pewne mechanizmy zwalczania fałszywych informacji zarówno na szczeblu międzynarodowym, jak i krajowym. Patrząc jednak przez pryzmat historyczny, aktywizacja działań ukierunkowanych przeciw propagandzie przypada zazwyczaj wtedy, gdy cel propagandy został już w całości lub częściowo osiągnięty, tzn. pewne społecznie szkodliwe działania, do których owa propaganda nawoływała, w określonym stopniu są zrealizowane. Wyraźnym tego przykładem może być współczesna Federacja Rosyjska, gdzie władze państwowe, prowadząc dość represywną politykę wobec własnych obywateli, wciąż cieszą się wysokim poziomem zaufania i poparcia społecznego. Jest to niewątpliwie wynik trwałego oddziaływania na świadomość Rosjan kremlowskiej propagandy, opierającej się na szerokim wachlarzu technik i instrumentów.

W październiku 2022 r. w wywiadzie dla KyivPost przedstawiciel ukraińskiego wywiadu wojskowego stwierdził, że ok. 75% obywateli Federacji Rosyjskiej popiera działania wojenne na Ukrainie. Jako główną przyczynę tego wskazał wpływ propagandy kremlowskiej³². Wysoki wskaźnik poparcia społeczeństwa dla władz na Kremlu może z kolei tłumaczyć, dlaczego po roku od rozpoczęcia wojny na Ukrainie, pomimo systematycznego ograniczania swobód obywatelskich w Rosji, gwałtownego spadku poziomu życia, wywołanego nałożonymi sankcjami oraz

²⁹ B. Dobek-Ostrowska, J. Frasz, B. Ociepka, *Teoria i praktyka propagandy*, s. 40.

³⁰ Zob.: O. Thomson, *Historia propagandy*, Warszawa 2001, s. 71-74.

³¹ Zob.: M. Szulczewski, *Propaganda polityczna: pojęcia, funkcje, problemy*, Warszawa 1971; J. Ellul, *Propaganda*, Nowy Jork 1965.

³² "75% of Russians Support This War" – Interview with Intel General Skibitsky, "KyivPost", 19.11.2022, https://www.kyivpost.com/multimedia/video/75-of-russians-support-this-war-interview-with-intel-general-skibitsky#pll_switcher [dostęp: 30.01.2023].

dużej liczby poległych żołnierzy, wciąż obserwuje się niemalże całkowity brak ruchów opozycyjnych.

Władze kremlowskie i podległe im media od lat konstruują zdemonizowany obraz Europy i Zachodu. Rozpoczęta już dawno temu kampania propagandowa z biegiem czasu staje się coraz silniejsza. Obecnie wyróżnia ją bezprecedensowa skala, która w rzeczywistości nie tylko może zmieniać powierzchowne osądy Rosjan, ale także ma głębszy i długofalowy wpływ na postawę całego rosyjskiego społeczeństwa wobec Zachodu. Dla osiągnięcia tego celu rosyjskie media państwowe korzystają z wielu instrumentów psychologicznego wpływu na odbiorców.

Jednym z instrumentów rosyjskiej propagandy jest tzw. *black and white thinking*³³. Propaganda wprost dzieli świat na białe i czarne, dobre i złe, swoich i obcych. Dzięki tej taktyce kreuje się obraz państwa rosyjskiego broniącego prawdy i szlachetnych wartości uniwersalnych. Państwa zachodnie ukazywane są z kolei w zupełnie innym świetle jako społeczeństwa całkowicie zdegradowane i pozbawione wszelkich zasad moralności. Przykładem tego typu retoryki jest przemówienie Dmitrija Kisielowa na jednym z głównych rosyjskich kanałów Rosja 1 (*Россия 1*): „Dzisiejsza Rosja jest swoistą wyspą normalności, jeśli patrzy się na nią z perspektywy zachodniego wariactwa. Oczywiście nie bez trudności, ale na własnych, zdrowych podstawach kulturowych. [...] nasze kraje [Rosja i Białoruś] nie idą w szaleństwo Zachodu – Ameryki i Europy – które wkroczyły już na drogę porzucenia swojej tradycyjnej kultury: począwszy od marszów mniejszości seksualnej i zainteresowaniem zmianą płci, kończąc niszczeniem pomników ojców założycieli i całkowitą obojętnością na odrodzenie nazizmu na Ukrainie. Myśmy inni, w tym sensie jesteśmy obcy na Zachodzie. Jesteśmy zbyt normalni na tamte wszystkie fanaberie”³⁴. Sukces techniki podziału na „czarnych” i „białych” jest uwarunkowany tym, że człowiek żyjący w świecie informacyjnego chaosu potrzebuje punktu odniesienia. Propaganda zaś, dokonując prostego podziału na swoich i obcych, dostarcza odbiorcy gotowe wzorce i rozwiązania, tym samym zniechęca go do podejmowania własnych refleksji.

Instrument *black and white thinking* uzupełnia się taktyką demonizacji, czy też dehumanizacji. W zdecydowanej większości kultur i religii zabójstwo jest czynem karalnym i niedopuszczanym względem zasad moralnych. Inaczej do tego podchodzi się, gdy chodzi o obronę konieczną, kiedy przeciwnik jest wyjątkowo agresywny i groźny. W celu wykreowania takiego obrazu przeciwnika propaganda rosyjska odwołuje się do tzw. więzi duchowych (ros. духовные

³³ R. Torok, *Symbiotic radicalisation strategies: Propaganda tools and neuro linguistic programming*, w: „8th Australian Security and Intelligence Conference”, Perth 2015, s. 60.

³⁴ Дмитрий Киселёв: *Россия – остров нормальности, если смотреть из западной дурки*, Вести.ru, 30.05.2021, <https://www.vesti.ru/article/2568631> [dostęp: 30.01.2023].

скрепы)³⁵, obejmujących m.in. pamięć historyczną (kult zwycięstwa w II wojnie światowej) i zasady moralne, których źródłem jest cerkiew. Na tych podstawach rosyjska propaganda tworzy obraz wroga. Tak na przykład Władimir Sołowjow, komentując obalenie pomnika marszałka Żukowa w Charkowie w 2019 r. powiedział: „Zachowujecie się jak naziści! I dostaniecie po głowie jak naziści!”³⁶. Systematyczne porównywanie Ukraińców do nazistów posłużyło powszechnej opinii wśród Rosjan, że obywatele Ukrainy są przedstawicielami największego zła.

W demonizacji ważną rolę odgrywają stereotypy, tzn. uproszczone, schematyczne obrazy rzeczywistości. Propaganda rosyjska cały czas dopełnia istniejące już stereotypy nowymi cechami, tworząc tym samym coraz bardziej wyrazisty obraz wroga, który z kolei powinien zbudzać u odbiorcy nienawiść. „To jest święta wojna! Święta bitwa przeciwko szatańskiemu Zachodowi [...]. Tak, to ostateczna prawosławna apokaliptyczna bitwa Świętej Rusi przeciwko antychrystowi. Takie jest znaczenie operacji specjalnej!” – powiedział niegdyś Aleksander Dugin, rosyjski filozof, na kanale telewizyjnym Sołowjow Live (*Соловьёв Live*)³⁷.

Zgodnie z hipotezą Sapira-Whorfa myślenie w znaczący sposób zależy od używanego języka. To z jakich słów, pojęć i terminów korzysta człowiek, ma bezpośredni wpływ na to, jak on postrzega ludzi, wydarzenia i świat w całości³⁸. Ta właściwość jest wykorzystywana jako instrument propagandy nazywany „nowomową”, manipulacją językową. „Wojna to pokój, wolność to niewola, ignorancja to siła”³⁹ – czytamy w znanej książce Georga Orwella *Rok 1984*, w której także po raz pierwszy zostało użyte pojęcie „nowomowy”. „Zakaz jako norma prawna, z której później powstają regulacje prawne, to właśnie jest największa wolność człowieka. Władzę zawsze krytykują za to, że cały czas coś zakazuje. Jest to fałszywe stwierdzenie. Zakaz jest właśnie miejscem, gdzie

³⁵ *Духовные скрепы* – to wspólne określenie podstaw duchowych, które rzekomo jednoczą społeczeństwo współczesnej Rosji. Owe pojęcie od dawna pojawia się w rosyjskiej przestrzeni medialnej, lecz zyskało dużą popularność dzięki wystąpieniu prezydenta Rosji Władimira Putina w Zgromadzeniu Federalnym Rosji 12 grudnia 2012 roku: *Nie chciałbym tego mówić, ale powiem. Dziś rosyjskie społeczeństwo doświadcza wyraźnego braku więzi duchowych* – powiedział rosyjski przywódca. Zob. szerzej: А. Медушевский, *Доктрина «духовных скреп» как основа интеграции российского общества*, „Вестник РГГУ” 2017, nr 2.

³⁶ «Получите, как нацисты, по башке! Соловьев пригрозил новым «походом» в Украину, Obozrevatel, 4 VI 2019, <https://incident.obozrevatel.com/crime/poluchite-kak-natsistyipo-bashke-solovev-prigrozil-novym-pohodom-v-ukrainu.htm> [dostęp: 30.01.2023].

³⁷ *Россия ведёт священную битву против сатанинского Запада*, „Соловьёв Live”, 4.11.2022, vk.com/wall-52620949_832462 [dostęp: 30.01.2023].

³⁸ A. Klimczuk, *Hipoteza Sapira-Whorfa – przegląd argumentów zwolenników i przeciwników*, „Kultura–Społeczeństwo–Edukacja” 2013, nr 3, z. 1, s. 166.

³⁹ G. Orwell, *Rok 1984*, tłum. T. Mirkowicz, Warszawa 2001, s. 10.

człowiek jest wolny”⁴⁰ – nie ma wątpliwości, że te słowa mogłyby znaleźć się na stronach antyutopii Orwella, jednakże ich autorem jest Jelena Mizulina, członek Rady Federacji. Oprócz takich „nowych” interpretacji rzeczywistości, nierzadko dość absurdalnych sformułowań, jak chociażby „zakaz to wolność”, rosyjska propaganda ciągle uaktualnia nowomowę: „huk” (ros. хлопок) zamiast „wybuchu”, „zadymienie” zamiast „pożaru”⁴¹, „twarde lądowanie” zamiast „katastrofy lotniczej”, „ujemny wzrost” zamiast „spadku”⁴².

Propaganda bardzo wprawnie informuje odbiorcę o niekorzystnych dla siebie sytuacjach czy okolicznościach, używając do tego możliwie neutralnych, nieco „łagodniejszych” słów, które z kolei mają wpłynąć na zmianę jego postawy do tych czy innych wydarzeń. Warto zaznaczyć, że nie jest to tylko zwykłe zastąpienie słów, lecz także zmiana ich właściwego znaczenia. Huk (ros. хлопок) jest fachowym terminem technicznym, który można znaleźć w oficjalnych rosyjskich dokumentach czy specjalnej literaturze. Oznacza on „szybkie spalanie mieszanki palnej, któremu nie towarzyszy powstawanie sprężonych gazów zdolnych do zniszczenia konstrukcji lub instalacji”⁴³, czyli jest to proces bez żadnych negatywnych skutków dla otoczenia. Mimo to na witrynach rosyjskich mediów państwowych systematycznie pojawiają się zdania typu: „Według mieszkańców Biełgoroda po jednym z huków w centralnej części miasta, w sektorze prywatnym, w kilku domach zostały wybite okna, a jeden z domów się zapalił”⁴⁴.

Jeszcze jednym, dość często używanym przez propagandystów terminem jest „twarde lądowanie”. Pojęcie to oznacza zakończenie lotu, podczas którego nie udało się uniknąć gwałtownych wstrząsów i uderzeń o podłoże, dopuszcza się uszczerbek pasażerów lub maszyny, natomiast w żadnym razie nie przewiduje śmierci osób znajdujących się na statku powietrznym. Niemniej jednak rosyjski portal „RIA Nowosti”, informując o katastrofie w Jamale w 2020 r., donosił, że „podczas twardego lądowania Mi-8 na Jamale zginęli obaj piloci”⁴⁵. Po 24 lutym 2022 r. głównym tworem nowomowy stał termin „specjalna operacja wojskowa”

⁴⁰ Мизулина заявила, что чем больше прав, тем меньше свободы, „РИА Новости”, 2.04.2019, ria.ru/20190422/1552940864.html [dostęp: 30.01.2023].

⁴¹ Задымление в кинотеатре. Посетителей пришлось эвакуировать, „6tv33”, 16.01.2019, https://youtu.be/Q70OouZUf_M [dostęp: 28.01.2023].

⁴² Открытый урок Эльвиры Набиуллиной для школьников, „Банк России”, 26.04.2021, www.youtube.com/watch?v=WcpmTgEN2vE [dostęp: 29.01.2023].

⁴³ Российское Акционерное Общество Энергетики и Электрификации «ЕЭС России», Инструкция по расследованию и учёту пожаров на объектах энергетики, 31.01.2002, <https://meganorm.ru/Data2/1/4294817/4294817176.pdf>, s. 14 [dostęp: 23.01.2023].

⁴⁴ В Белгороде громкие хлопки раздаются над центром города, „гезата.ru”, 3.07.2022, www.gazeta.ru/social/news/2022/07/03/18052970.shtml [dostęp: 23.01.2023].

⁴⁵ При жесткой посадке Ми8- на Ямале погибли оба пилота, „РИА Новости”, 14.02.2020, ria.ru/20200214/1564788445.html [dostęp: 12.12.2022].

wykorzystywany zamiast słowa „wojna”. Co więcej, korzystanie z terminu „wojna” w stosunku do działań Federacji Rosyjski jest surowo karane⁴⁶.

Oprócz nowomowy propagandyści korzystają także z techniki fałszywego dylematu. Kreml ogranicza obywatelom dostępne alternatywy do dwóch, skłaniając przez to społeczeństwo do wyboru „mniejszego zła” (jedna opcja jest pożądana dla władzy, druga jest czymś całkowicie niedopuszczalnym). Przykładem takiej manipulacji jest reklama poprawek do konstytucji 2020 r. W krótkim filmiku para homoseksualna zabiera małego chłopca z domu dziecka, jednocześnie proponując mu przebrać się w sukienkę⁴⁷. Po czym na ekranie pojawia się pytanie: „Czy taką Rosję wybierzesz?”. Tym sposobem obywatela rosyjskiego stawia się przed wyborem albo poprzeć zmiany w konstytucji, albo pozwolić na „upadek” Rosji. Nie ma wątpliwości, że jest to fałszywy dylemat, jest w nim całkowity brak związku przyczynowo-skutkowego. Zakaz adopcji dzieci przez pary jedнопłciowe istniał jeszcze przed nowelizacją konstytucji. Fałszywy dylemat jest także wykorzystywany przez urzędników różnego szczebla władzy w Federacji Rosyjskiej. Wiaczesław Wołodin, przewodniczący Dumy Państwowej Federacji Rosyjskiej, argumentuje inwazję w następujący sposób: „Gdyby się nie rozpoczęła nasza operacja, to następnego dnia rozpoczęłaby się operacja NATO, ale tylko rękami banderowców i neonazistów z Ukrainy. Zdążyliśmy uderzyć pierwsi, co oznacza, że uratowaliśmy setki tysięcy ludzkich istnień ludzkich”⁴⁸. Na potwierdzenie tezy o wrógich zamiarach Sojuszu Północnoatlantyckiego względem Rosji, głowa tzw. Donieckiej Republiki Ludowej, Dienes Puszylin, upublicznił niepodważalne, w swoim przekonaniu, dowody – laptop z naklejką „NATO IT” i mapę Krymu, rzekomo znalezione sztabie wojskowych Prawego Sektora⁴⁹.

Do najczęściej stosowanych przez rosyjskich propagandystów instrumentów należy także zaliczyć argument *ad personam*⁵⁰, czyli odwołanie do cech osobowych oponenta. Polega on na użyciu przeciwko oponentowi wiedzy o jakiejś jego cesze, na którą on nie ma wpływu, aby zdyskredytować go w oczach odbiorców. „Kiedy patrzę na Pana Prezydenta Bidena, wspominam Fiodora Dostojewskiego i jego powieść «Sen wujaszka». Pamiętacie martwego

⁴⁶ Прокуратура объяснила, почему в России запрещено слово «война». Это убедительно?, BBC News: русская служба, 21.07.2022, www.bbc.com/russian/news-62248490 [dostęp: 01.01.2023].

⁴⁷ «Такую Россию ты выберешь?» Поправки к Конституции рекламируют роликом о родителях-геях, „Sostav”, 2 VI 2020, www.sostav.ru/publication/popravki-rolik-43657.html [dostęp: 14.12.2022].

⁴⁸ Зачем Россия напала на Украину: разоблачение оправданий Кремля, „TheInsider”, 15.03.2022, <https://youtu.be/VzQilhB3oAI> [dostęp: 12.12.2022].

⁴⁹ Пушилин показал найденный в штабе «Правого сектора» ноутбук с маркировкой НАТО, „3 везда”, 6.03.2022, tvzvezda.ru/news/2022362339-4MBBn.html [dostęp: 30.01.2023].

⁵⁰ K. Szymanek, *Sztuka argumentacji: słownik terminologiczny*, Warszawa 2004, s. 52.

człowieka na sprężynach? Oni [red. Amerykanie] wybrali trupa na sprężystych nogach. Sprawa w tym, że on dzisiaj pamięta, a jutro już nie⁵¹ – słowa jednego z gości talk-show „Czas pokaże” (Время покажет) na Pierwszym Kanale. Propaganda celowo zmienia temat dyskusji, w danym przypadku przechodząc od wyborów w Stanach Zjednoczonych do osobowości Joe Bidena, akcentując swoją uwagę na wieku prezydenta. Nie ma jednak wątpliwości co do tego, że wiek człowieka nie jest najważniejszą jego cechą i nie zawsze decyduje o jego zdolnościach. Innym przykładem jest Wołodymyr Zełenski, którego rosyjska propaganda nazywa błaznem⁵², gdyż do rozpoczęcia swojej kariery politycznej był komikiem. Wszakże fakt bycia aktorem nie wyklucza możliwości objęcia stanowiska prezydenta i w żaden sposób nie świadczy o braku czy posiadaniu predyspozycji do sprawowania nowej funkcji.

Podobną do techniki argument *ad personam*, jest technika *tu quoque*⁵³, co znaczy „ty też”. Założeniem danej metody jest wskazanie, że oponent „sam nie jest bez winy”, z tej przyczyny nie ma prawa do krytyki w danym temacie. Rosyjska propaganda aktywnie korzysta z tego instrumentu od samego początku swojej inwazji. Konkretnym przykładem tego instrumentu są słowa wypowiedziane przez Ambasadora Rosji przy ONZ Wasilija Nebenzia: „Bardzo trudno nam konkurować ze Stanami Zjednoczonymi w ilości najazdów na inne państwa. Powstrzymam się od wyliczania aktów agresji, jakich Stany Zjednoczone dokonały w swojej historii. Zapytam więc, czy macie prawo do moralizowania?”⁵⁴.

Akcesoryjną techniką propagandy jest zmieszanie prawdy, plotek i celowego kłamstwa. W takiej „mieszance” zwykły obywatel nie potrafi rozpoznać, gdzie jest wymysł, a gdzie rzeczywistość. Przykładem tego może posłużyć reportaż rosyjskich mediów z 2020 r. opowiadający o tym, jak nacjonalista i były uczestnik ATO, Bogdan Vechirko, chcąc zabić protestujących w Minneapolis Amerykanów, wjechał ciężarówką w tłum. Publikacje opierały się na stronie Bogdana w jednym z serwisów społecznościowych – Facebook, gdzie znaleziono jego zdjęcia w mundurze wojskowym i z bronią w rękach. Jak się później okazało, był to zupełnie inny człowiek. Kierowca aresztowany w Minnesocie i ukraiński wojskowy to są dwie różne osoby, mające identyczne imię i nazwisko⁵⁵. Jednak

⁵¹ *Интервью Байдена. Время покажет*, „Первый Канал”, 17.04.2022, <https://rutube.ru/video/8f4dca33b0bc73ffaa13ea12b415c2c6/> [dostęp: 14.12.2022].

⁵² *Украинцы выбрали президентом «еврейского клоуна»*, ТВЦ, 24.04.2019, www.tvc.ru/news/show/id/159330 [dostęp: 10.01.2023].

⁵³ L. Pearson, *Propaganda in The Archidamian War*, „Classical Philology” 1936, nr. 31, z. 1, s. 47.

⁵⁴ *Список военных интервенций США за рубежом поражает воображение*, „Комсомольская Правда”, 26.02.2022, <https://www.kp.ru/daily/27369.5/4551582/> [dostęp: 30.01.2023].

⁵⁵ *Фейк российских СМИ: водитель бензовоза, наехавший на толпу протестующих в Миннеаполисе, — украинский участник АТО*, The Insider, 2.06.2020, theinsider.ru/antifake/223306 [dostęp: 01.12.2022].

faktem pozostaje, że kierowcą ciężarówki, która wjechała w tłum protestujących, był prawdopodobnie obywatel Ukrainy i nazywał się Bogdan Vechirko.

Innym przykładem zastosowania wspomnianego instrumentu propagandowego jest reportaż kanału Świat24 (*Мир24*), w którym zostały zaprezentowane kadry z protestów we Francji. Prowadzący programu skomentował je w następujący sposób: „Francja strajkuje. Tydzień przed wyborami prezydenckimi w kraju odbywają się liczne protesty, a głównym antybohaterem jest obecny Prezydent Francji – Emmanuel Macron. Jego ranking gwałtownie spada [...]. Fajerwerki, petardy i koktajle Mołotowa – tak protestują w centrum Korsyki przeciwko rosnącym cenom na paliwo”⁵⁶. Mimo że relacje z protestów w Ajaccio są prawdziwe, reportaż jest manipulacją, gdyż rzeczywistą przyczyną demonstracji było zamordowanie w więzieniu separatysty Yvana Colonna⁵⁷. Co więcej, cena za paliwo w tym okresie nie uległa zmianie, a władze francuskie wprowadziły dodatkowo zniżkę⁵⁸. Dana technika została także wykorzystana podczas jednego z odcinków programu „Witajcie, towarzysze” (Здравствуйте, товарищи) na kanale Zvezda: „Zełenski wraz z Trudeau wręczyli nagrodę dla psa – sapera o przezwisku Patron. To wspaniałe wydarzenie mogło zostać przez nas pominięte, gdyby pies, który wcześniej szukał narkotyków na lotnisku, nie «zdradził» całej sytuacji. Z jakiegoś powodu pies precyzyjnie wąchał Zełenskiego. Bardzo wyraźnie próbował pokazać swojemu właścicielowi, że znalazł narkotyki [...]. Zełenski już tak jest nasycony zapachami narkotyków, że pies prawie nie zwariował”. Faktycznie, Patron to pies rasy Jack Russell terier, która jest często używana do poszukiwania narkotyków i materiałów wybuchowych (w tym na lotniskach), lecz w rzeczywistości Patron nigdy nie pracował na lotnisku i nie szukał narkotyków. To osobisty pies syna Michaiła Iljewa, szefa pirotechnicznej grupy roboczej ratowników obwodu Czernihowskiego. Patron był uczony pracy wyłącznie do pracy z materiałami wybuchowymi⁵⁹.

Do często stosowanych instrumentów propagandy rosyjskiej należy także odnieść tzw. technikę trzeciej osoby⁶⁰. Jej założeniem jest to, że odbiorca jest

⁵⁶ *Серьёзные протесты продолжаются во Франции из-за роста цен на топливо и продукты*, Мир 24, 4.04.2022, <https://www.youtube.com/watch?v=SwrU6rX2dQ4> [dostęp: 10.01.2023].

⁵⁷ *Corsica protests turn to riots over assault of jailed nationalist Yvan Colonna*, France24, 10.03.2022, www.france24.com/en/europe/20220310-corsica-protests-turn-to-riots-over-assault-of-jailed-nationalist-yvan-colonna [dostęp: 11.01.2023].

⁵⁸ *France to offer fuel rebate to cushion soaring prices*, Reuters, 12.03.2022, www.reuters.com/business/energy/france-offer-fuel-rebate-cushion-soaring-prices-pm-2022-03-12/ [dostęp: 13.01.2023].

⁵⁹ *Лукавые новости: У итица Лукашенко появился конкурент*, Белсат TV, 27.05.2022, <https://youtu.be/M-7oIGjDhG0> [dostęp: 12.12.2022].

⁶⁰ W. Phillips Davison, *The Third-Person Effect in Communication*, „The Public Opinion Quarterly” 1983, nr 47, z. 1, s. 3.

bardziej skłonny do zaakceptowania argumentów pochodzących ze źródła niezależnego, niż od strony bezpośrednio zainteresowanej. Stąd też w rosyjskich talk-show nierzadko zaprasza się „ekspertów” zagranicznych. Prowadzący programów proszą ich o podzielenie się własną opinią na określony temat. Odpowiedzi gości w zasadzie potwierdzają tezy prowadzących, tworząc przy tym iluzję większości. Z biegiem czasu, media państwowe znalazły ludzi, którzy mieli „właściwy” światopogląd i mogli niezawodnie grać rolę ekspertów. Tak na przykład, Atanazy Avgerinos, przedstawiany w telewizji rosyjskiej jako grecki dziennikarz, niejednokrotnie zapewniał swoich odbiorców, iż Europejczycy w rzeczywistości solidaryzują się z Rosją: „Nikt nie rozumie w czyim imieniu występują nasi [europejscy] politycy. Zwracam się do rosyjskiej władzy z prośbą, aby nie interpretowała decyzji władz europejskich jako opinii obywateli tych państw. Jest to analogiczna sytuacja co do tej, która miała miejsce na Ukrainie. Naród zagłosował na Zełenskigo w nadziei na pokój, jednak w skutku wyszło na odwrót – przygotowanie do wojny i granie w cudze gry”⁶¹.

W ciągu kilku lat przed tzw. specjalną operacją, jednym z najczęściej zapraszanych gości na rosyjskich kanałach był Vyacheslav Kovtun, który grał rolę Ukraińca, mimo że w rzeczywistości nim nie był. Jego zadaniem było wygłaszanie antyrosyjskich i pozbawionych racjonalnego uzasadnienia tez. Miało to pomóc odbiorcom wykreować wizerunek Ukraińca – niezbyt inteligentnego, ale bardzo radykalnego, rusofobicznego człowieka⁶². W pierwszych miesiącach inwazji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę popularność zyskał kolaborancista-uciekinię, były deputowany Najwyższej Rady Ukrainy od prorosyjskiej partii „Opozycyjna Platforma – Za Życie” – Illja Kywa. Systematycznie pojawia się on w rosyjskich kanałach telewizyjnych. Kremlowska propaganda widzi w nim człowieka, który mógłby opowiedzieć o władzy ukraińskiej, jak to się mówi „od kuchni”, przynajmniej w taki sposób prezentuje się go rosyjskim odbiorcom, podkreślając, że jest on ukraińskim deputowanym. Kywa natomiast chce być użyteczny dla reżimu, dlatego regularnie cieszy rosyjskich propagandzistów nowymi „ekskluzywnymi” informacjami, m.in.: o ucieczce Zełenskigo z Kijowa⁶³, o narkomanii wśród głównych ukraińskich polityków⁶⁴, twierdzeniem,

⁶¹ *Многие жители Европы по-прежнему поддерживают Россию*, „Вести.ru”, 20.01.2023, <https://www.vesti.ru/article/3157091> [dostęp: 21.01.2023].

⁶² *Зоб. «Не даете говорить!»: украинского эксперта выгнали с передачи*, газета.ru, 25.09.2019, www.gazeta.ru/culture/2019/09/25/a_12685795.shtml [dostęp: 22.01.2023]; *Украинского политолога выгнали из студии «России 1»*, газета.ru, 3.09.2019, www.gazeta.ru/politics/news/2019/09/03/n_13418803.shtml [dostęp: 20.01.2023].

⁶³ *Украинский депутат утверждает, что Зеленский давно сбежал из Киева*, „РИА Новости”, 11.03.2022, ria.ru/20220311/zelenskiy-1777702499.html [dostęp: 30.01.2023].

⁶⁴ *Украинский депутат Кива назвал Зеленского наркоманом*, „РИА Новости”, 5.03.2022, ria.ru/20220305/zelenskiy-1776697742.html [dostęp: 20.01.2023].

że Ukraina stwarza broń chemiczną, aby użyć jej na Donbasie⁶⁵ oraz sugestiami o zamiarach Polski, aby podbić zachodnią część Ukrainy⁶⁶.

Propaganda rosyjska korzysta również z techniki *argumentum ad verecundiam* (odwołanie się do autorytetu)⁶⁷, przytaczając rzekome cytaty znanych osób, cieszących się autorytetem, lecz już nieżyjących. Jest to bardzo wygodne, gdyż taka osoba nie może sprostować tezy czy wskazać na jej błędną interpretację. Tak na przykład przedstawicielka MSZ Federacji Rosyjskiej, Maria Zacharowa opowiadając o korzeniach brytyjskiej rusofobii, nawiązała do fałszywego cytatu Margaret Thatcher o tym, że ekonomicznie opłacalne jest zamieszkanie na terytorium Rosji tylko 15 mln ludzi⁶⁸. Dowodów na to, że takie zdanie zostało wygłoszone przez byłą premier nie ma. Innym przykładem jest rzekomy cytat Otto von Bismarcka: „Potęgę Rosji może podważyć jedynie oderwanie od niej Ukrainy. Trzeba nie tylko odciąć Ukrainę od Rosji, ale także przeciwstawić ich, przeciwstawić sobie dwie części jednego narodu i patrzeć, jak brat zabija brata.” W rzeczywistości nie ma żadnych źródeł potwierdzających, że kanclerz Niemiec wyraził identyczną lub podobną opinię. Mimo to ten cytat od czasu do czasu pojawia się w rosyjskich mediach państwowych, m.in. przytoczył go znany reżyser i aktor, Nikita Michajłow, w swoim programie telewizyjnym⁶⁹.

Kolejną techniką stosowaną przez propagandę rosyjską jest tzw. metoda „zgniłego śledzia” (ros. гнилой селедки)⁷⁰. Polega na kierowaniu w stronę przeciwnika całkowicie fałszywych oskarżeń. Ważne, żeby były jak najbardziej brudne i skandaliczne, np. dotyczące kradzieży, zażywania narkotyków, molestowania dzieci, czy morderstwa. Celem „zgniłego śledzia” wcale nie jest udowodnienie winy, lecz wywołanie na ten temat dyskusji w szerokim kręgu publicznym. Ludzka psychika ułożona jest w taki sposób, że gdy oskarżenie staje się przedmiotem publicznej dyskusji, pojawiają się jego „zwolennicy” i „przeciwnicy”.

⁶⁵ *Экс-депутат Рады: Киев нарастит использование химоружия и готовит теракты в Донбассе*, газета.ru, 13.01.2023, www.gazeta.ru/army/news/2023/01/13/19476559.shtml [dostęp: 14.01.2023].

⁶⁶ *Экс-депутат Рады Кива указал на готовность Польши к захвату Западной Украины*, „газета.ru”, 23.12.2022, www.gazeta.ru/politics/news/2022/12/23/19338793.shtml [dostęp: 10.01.2023].

⁶⁷ J. Woods, D. Walton, *Argumentum ad Verecundiam*, „Philosophy & Rhetoric” 1974, nr 7, z. 3, s. 135-136.

⁶⁸ *Тэтчер и 15 млн целесообразных русских. Российский МИД сослался на фейковую цитату британского премьера*, Настоящее Время, 15.06.2018, <https://www.currenttime.tv/a/29292463.html> [dostęp: 12.12.2022].

⁶⁹ *Украина – зеркало или опыт?*, „БескоронТВ”, 4.05.2016 r., www.youtube.com/watch?v=7aA1avrI3DE&list=PLBdvKnQQS4xgrEbuOFV9toG1hwV0qwrFg&index=7 [dostęp: 05.04.2022].

⁷⁰ *От «гнилой селедки» до «неизвестного героя». Владимир Яковлев о 4 главных методах спецпропаганды, которыми оправдывают войну*, TheInsider, 23.03.2022, theinsider.ru/opinions/vladimir-yakovlev/249442 [dostęp: 30.01.2023].

„oskarżyciele” i „obrońcy”. Niezależnie od reprezentowanego stanowiska wszyscy uczestnicy dyskusji notorycznie wymawiają nazwisko oskarżonego w połączeniu z brudnym i skandalicznym oskarżeniem. Co skutkuje tym, że słowa „zabił”, „ukradł”, „zgwaltował” stają się główną asocjacją, która pojawia się przy jakimkolwiek wspomnieniu przeciwnika. Takim „zgniłym śledziem” stała się informacja o rzekomym uzależnieniu od narkotyków Zełenskiego. Informacje na ten temat regularnie pojawiają się w rosyjskich mediach (jeden z przykładów podano wyżej), wybrzmiewa także z ust najwyższych organów władzy rosyjskiej⁷¹ (mówił o tym, m.in. Władimir Putin)⁷².

Na przyswajanie i utrwalenie treści propagandowych wpływa m.in. pośrednie kodowanie informacji za pomocą znaków i symboli, wywołujących świadome lub podświadome skojarzenia u odbiorcy⁷³. Wiedząc o tym, władze rosyjskie, począwszy od 24 lutym 2022 r., zaczęły wykorzystywać w swoich kampaniach propagandowych litery „Z” i „V”. Tymi symbolami oznaczano rosyjską technikę wojskowa biorącą udział w kampanii wojskowej na Ukrainie, znakowano urzędy państwowe, środki komunikacji miejskiej, rzeczy osobiste itp. Oprócz tego, używano je w hasłach prowojennych, zastępując odpowiednio cyryliczne litery „З” i „В”, np.: „СВoих не бросаем!” (pol. Swoich nie zostawiamy!), „За Россию!” (pol. Za Rosję!), „Сила V правде” (pol. Siła w prawdzie)⁷⁴. Warto zaznaczyć, że te symbole „Z” i „V” lub hasła z nimi pojawiły się nie tylko na „państwowej własności”, czasami można było je znaleźć na odzieży w sklepach, ciastach w piekarniach, dziecięcych balonikach, a nawet na kurzych jajach⁷⁵. Co więcej, na czas wojny planowano także „zmodernizować” toponimy niektórych regionów. Na przykład region „Забайкалье” (pol. Zabajkale) od początku marca w oficjalnych dokumentach obiecano nazywać „Забайкалье”. Na oficjalnym portalu regionu oraz w sieciach społecznościowych można znaleźć obie wersje pisowni nazwy⁷⁶.

Jeszcze jedną techniką, którą skutecznie wykorzystuje rosyjska maszyna propagandowa jest tzw. wielkie kłamstwo (niem. *große Lüge*). Nazwa wywodzi

⁷¹ *The Kremlin Keeps Trying to Call Volodymyr Zelenskyy a Drug Addict*, ViceNews, 27.04.2022, www.vice.com/en/article/88gpd3/russia-zelenskyy-drug-addict [dostęp: 20.01.2023].

⁷² *Путин не ожидает договоренностей с «шайкой наркоманов, которая засела в Киеве»*, ТАСС, 25.02.2022, tass.ru/politika/13864227 [dostęp: 01.01.2023].

⁷³ A. Wirowska, *Animowane filmy jako narzędzie propagandy politycznej w ZSRR w latach 1941–1942*, „Studia Społeczno-Polityczne” 2010, nr 7, s. 202.

⁷⁴ *Минобороны объяснило значение символов на российской технике на Украине*, РБК, 3.03.2022, <https://www.rbc.ru/politics/03/03/2022/622001bf9a794738ce735b2b> [dostęp: 02.01.2023].

⁷⁵ *The absurdity of Russia's war symbolism*, Ukraïner, 18 VII 2022, ukraïner.net/absurdity-of-russia-symbolism/ [dostęp: 20.01.2023].

⁷⁶ *«За Победу»: как россияне поддерживают спецоперацию*, RussiaToday, 9.03.2022, russian.rt.com/russia/article/973512-pobeda-rossiyane-demonstraciya-specoperaciya [dostęp: 02.01.2023].

się książki Adolfa Hitlera „Mein Kampf”, w której czytamy: „kłamstwo tak «ogromne», że nikt nie uwierzy, że ktokolwiek miał czelność tak bezwstydnie zniekształcać rzeczywistość”⁷⁷. Założeniem danego instrumentu jest to, że odpowiednio skomponowane i przemyślane „wielkie kłamstwo” wywołuje u odbiorcy głęboką traumę emocjonalną, która na długi czas determinuje jego poglądy wbrew wszelkim argumentom logiki i rozsądku. W tym sensie szczególnie dobrze sprawdzają się fałszywe informacje dotyczące dzieci, kobiet i osób starszych. Lata 2013–2015 są okresem najbardziej absurdalnych wiadomości na temat Ukrainy m.in. o ukrzyżowanym przez ukraińskich nacjonalistów niemowlęciu⁷⁸, o staruszce, którą „banderowcy” wyrzucili z pociągu⁷⁹, o obietnicach danym ukraińskim żołnierzom – „kawał ziemi i dwóch niewolników” za udział w wojnie na Donbasie⁸⁰, o tym, jak ukraińskich dzieci uczy się na lekcjach biologii zabijać gile, gdyż przypominają one rosyjską flagę itd.⁸¹ Po 24 lutym 2022 r. rosyjskie media na nowo zostały zalane absurdalnymi informacjami dotyczącymi, m.in.: amerykańskich laboratoriów biologicznych znajdujących się na Ukrainie⁸², „banderomobilii”⁸³, brudnej bomby⁸⁴ czy dronów rozpylających zarażone komary⁸⁵.

Mimo tak licznych faktów manipulacji w rosyjskich mediach państwowych, informacji na temat funkcjonowania rosyjskiej wewnętrzpaństwowej propagandy jest niewiele. Nie da się nawet stwierdzić, czy wszystko to, co zostało

⁷⁷ A. Hitler, *Mein Kampf*, tłum. R. Manheim, Boston 1973, s. 231-232.

⁷⁸ *Беженка из Славянска вспоминает, как при ней казнили маленького сына и жену ополченца*, „Первый Канал”, 12.06.2014, www.1tv.ru/news/2014-07-12/37175-bezhenka_iz_slavyanska_vspominaet_kak_pri_ney_kaznili_malenkogo_syna_i_zhenu_opolchentsa [dostęp: 01.01.2023].

⁷⁹ *“Сбросили с поезда”: вслед за “распятым мальчиком” пропагандисты создали новый фейк*, РБК-Україна, 24.05.2016, styler.rbc.ua/rus/zhizn/sbrosili-poezda-vsled-raspyatym-malchikom-1464072150.html [dostęp: 02.01.2023].

⁸⁰ *Фейк: Украинским военным обещают «кусочек земли и два раба»*, StopFake.org, 3.11.2014, www.stopfake.org/ru/lozh-ukrainskim-voennym-obeshhayut-kusochek-zemli-i-dva-raba/ [dostęp: 02.01.2023].

⁸¹ *Российское ТВ: Украинских школьников учат убивать русских снегурей*, Корреспондент, 15.12.2014, korrespondent.net/world/russia/3456085-rossyiskoe-tv-ukraynskykh-shkolnykov-uchat-ubivat-russkykh-snehyrei [dostęp: 03.01.2023].

⁸² *Пентагон: США оказывали поддержку 46 лабораториям на Украине*, „Ведомости”, 9.06.2022, www.vedomosti.ru/politics/news/2022/06/09/925984-ssha-okazivali-podderzhku-laboratoriyam [dostęp: 04.01.2023].

⁸³ *Минобороны заявило об использовании украинскими националистами «бандеромобилей»*, lenta.ru, 26.02.2022, lenta.ru/news/2022/02/26/minobmobil/ [dostęp: 01.01.2023].

⁸⁴ *«Грязная бомба»: чего добивается Киев*, „Вести.ru”, 29.10.2022, www.vesti.ru/article/3016052 [dostęp: 10.01.2023].

⁸⁵ *Небензя рассказал Совбезу ООН о беспилотниках США с заражёнными комарами*, газета.ru, 28.10.2022, www.gazeta.ru/social/news/2022/10/28/18903397.shtml [dostęp: 03.01.2023].

opisane powyżej jest świadomą i celową polityką Kremla, opartą na nieustannej pracy analitycznej, czy tylko synergicznym efektem niezależnej działalności wielu struktur (kanałów telewizyjnych, redakcji internetowych itp.), z których każda stara się udowodnić swoją lojalność i przydatność, tym samym zwiększyć swoje budżety. Nie ma zatem wątpliwości co do tego, że kremlowska maszyna propagandowa korzysta z bogatego katalogu technik propagandy, a zestaw narzędzi do manipulacji jest stale rozszerzany i modyfikowany.

Uwarunkowania sprzyjające propagandzie

Skuteczność propagandy uwarunkowana jest wewnętrzną sytuacją polityczną. Z jednej strony są ustawy dotyczące ekstremizmu czy agentów zagranicznych, które systematycznie są wykorzystywane do nękania niezależnych mediów, ograniczania ich dostępu do finansowania i zmuszania wielu z nich do zaprzestania swojej działalności w Rosji, z drugiej zaś wypracowany przez Kreml mechanizm komunikacji ze swoim społeczeństwem.

Główną cechą strategii komunikacji Kremla z narodem jest brak jakiegokolwiek całościowej i jednolitej ideologii. Rosyjską maszynę propagandową należy postrzegać jako zbiór narracji, z których każda ma na celu sprawić, by kremlowski reżim był popierany przez wszystkie segmenty publiczności, w oparciu o ich indywidualne potrzeby i światopoglądy⁸⁶. Przy tym propagandyści nie boją się sprzeczności między różnymi narracjami. Wręcz przeciwnie, w większości przypadkach, Kreml celowo przedstawia wiele wzajemnie wykluczających się wersji, wokół których tworzą się tzw. bańki informacyjne dla osób, które są gotowe zaakceptować wersję reżimu. Profesor Christopher Paul nazwał daną strategię *Firehose of Falsehood*, co można przetłumaczyć jako wąż strażacki ze strumieniem kłamstw⁸⁷.

Najbardziej obrazowym przykładem tego, co zostało opisane wyżej, jest sytuacja z samolotem *Malaysian Airlines* zestrzelonym w 2014 r. Od samego początku kryzysu spowodowanego śmiercią pasażerów lotu MH17 strona rosyjska, korzystając z różnych kanałów, oferowała jednocześnie kilka wersji wydarzeń, z których każda prowadziła do myśli, że Federacja Rosyjska nie ma z katastrofą nic wspólnego a wszystkie oskarżenia przeciwko niej są fałszywe. Ogólnie rzecz biorąc, istniały dwie wersje wydarzeń: 1) lot MH17 został zestrzelony przez ukraiński śmigłowiec⁸⁸; 2) wyrzutnia raketowa Buk, z której zestrzelono

⁸⁶ G. Bertolin, *Conceptualizing Russian Information Operations: Info-War and Infiltration in the Context of Hybrid Warfare*, "IO Sphere", Summer 2015, s. 10.

⁸⁷ C. Paul, M. Matthews, *The Russian "Firehose of Falsehood" Propaganda Model: Why It Might Work and Options to Counter It*, CA: RAND Corporation, Santa Monica 2016, s. 1.

⁸⁸ *Британские СМИ: MH17 мог сбить украинский истребитель*, „РИА Новости”, 24.04.2016, <https://ria.ru/1419012390/20160424.html> [dostęp: 03.01.2023].

samolot, była ukraińska i znajdowała się na terytorium kontrolowanym przez Ukraińców⁸⁹. Dodatkowo istniała teoria spiskowa, według której w samolocie nigdy nie było żywych pasażerów, został on wcześniej wypełniony trupami, a cała katastrofa – to operacja amerykańskiej służby wywiadu (CIA)⁹⁰. Mimo że przytoczone wersje nie wytrzymują krytyki, osiągnęły one swój główny cel – odwrócenie rosyjskiej społeczności od faktu, że samolot został zestrzelony rosyjską rakietą i przez rosyjskich wojskowych.

Rosyjska propaganda aktywnie korzysta z możliwości nowoczesnego środowiska komunikacyjnego, które dla dyktatur z przeszłości były niedostępne⁹¹. Oprócz tego stara się ona współpracować nie tylko z szeregiem obywateli i według jednego programu, ale z wieloma grupami i podgrupami społeczeństwa osobno, wybierając dla każdej grupy odpowiednią narrację, właściwych liderów opinii, akcentując uwagę na tych aktualnych wiadomościach, które są najbardziej skuteczne w pracy z nią⁹². W ten sposób kremłowska maszyna informacyjna wytwarza i utrzymuje wiele korzystnych baniek informacyjnych, z których każda ma inny kontekst (tło informacyjne), ale jednocześnie promuje lojalność wobec władzy⁹³.

Nie ma wątpliwości co do tego, że obecnie w większości państw media społecznościowe stały się najważniejszym mechanizmem komunikacji władzy ze swoimi obywatelami. Kreml dostrzegł w serwisach społecznościowych nową drogę do pogłębienia „współpracy” ze społeczeństwem. Zostały stworzone tzw. botofermy (inaczej „fabryki trolli”), zadaniem których było nie tylko znieważenie krytyków reżimu i kwestionowanie ich wypowiedzi, ale także podtrzymywanie uwagi na „właściwych” historiach i wypowiedziach, na podstawie gustów i preferencji różnych grup odbiorców⁹⁴.

Innym aspektem wykorzystania możliwości sieci społecznościowych jest tworzenie wielu mniejszych mediów w postaci kanałów na Telegramie, YouTube, TikTok a także rosyjskich portalach społecznościowych, m.in. VKontakte (*ВКонтакте*), Ok.ru i Zen, które obecnie należą do kontrolowanej przez

⁸⁹ *Могли сбить случайно: кого подозревают в крушении MH17*, газета.ru, 23.06.2020, www.gazeta.ru/army/13127395/23/06/2020.shtml [dostęp: 12.12.2022].

⁹⁰ *Сценарий катастрофы рейса МН-17 писал ЦРУ (операция «Нортвудс»)*, Правда-TV.ru, 17.07.2016, www.pravda-tv.ru/242769/17/07/2016/scenarij-katastrofy-rejsa-mh-17-pisalo-cru [dostęp: 12.12.2022].

⁹¹ I. Tkeshelashvili, *Rosyjska propaganda w przestrzeni informacyjnej Gruzji przed i po konflikcie w sierpniu 2008 roku*, w: „Wschodnioznawstwo” 2021, nr 15, s. 60.

⁹² M. Taddeo, *Information Warfare: A Philosophical Perspective*, „Philosophy and Technology” 2012, nr 25, s. 111112.

⁹³ Ф. Крашенинников, *Почему кремлёвская пропаганда остаётся эффективной в военное время?*, „Демократия и Права Человека” 2022, nr 1, s. 4.

⁹⁴ R. Reczkowski, *Geopolityczna rozgrywka pandemią COVID-19: rosyjski ekosystem dezinformacji i propagandy*, „Świat Idei i Polityki” 2020, nr 19, s. 251-252.

państwo firmy VK LLC. Takie małe projekty umożliwiają szybkie tworzenie odpowiednich treści, które uwzględniają gust i zainteresowania różnych grup społecznych. Znaczna część tych mediów, zwłaszcza kanały na Telegramie, jest anonimowa i pozycjonuje siebie jako źródło zbliżone do ośrodków władzy. Wzbudzają wśród swoich czytelników przekonanie, że mają oni dostęp do ważnych informacji, które pochodzą niemal z kremlofskich gabinetów. Duża liczba takich małych mediów tworzy efekt pluralizmu opinii, iluzję poszukiwania informacji, co za tym idzie pewność jednostki w tym, że samodzielnie kształtuje własne zdanie⁹⁵.

Wraz z wybuchem wojny w Ukrainie na portalach społecznościowych (zwłaszcza na Telegramie) utworzone zostały setki kanałów pozycjonujących siebie jako konta „korespondentów wojskowych”, zadaniem których było informowanie odbiorców o przebiegu działań wojennych „z pierwszych ust”, niby z linii frontu. Jednak w większości informacje, które podawano w tych kanałach po prostu powtarzały we własnym imieniu oficjalne raporty Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej z różnymi zabarwieniami emocjonalnymi⁹⁶. Wszystko to stwarzało iluzję wiarygodnej informacji od świadków i uczestników wojny.

Nie należy lekceważyć znaczenia i sukcesu tych strategii, zwłaszcza gdzie idzie o przekonanych i zmotywowanych zwolenników jednej z kremlofskiej koncepcji. Nie warto postrzegać obywatela Federacji Rosyjskiej jako „ofiary propagandy”, która wszystkie swoje wyobrażenia o świecie czerpie z jednego źródła (np. telewizora). W tym wypadku mogłoby się wydawać, że osoba zmieni zdanie po przedstawieniu faktów, które by świadczyły o kłamstwie kremlofskiej propagandy. Jednak najczęściej sytuacja wygląda w odwrotny sposób: odbiorca rosyjskiej narracji uważa za „ofiary propagandy” tych, którzy próbują z nią polemizować i przedstawiają za prawdę informację przeciwną, np. komunikaty Sił Zbrojnych Ukrainy lub informacje pochodzące z mediów zagranicznych. Co więcej, osoba akceptująca kremlofski obraz świata uważa siebie za krytycznie myślącą i erudycyjną. Niby ma ona rzetelny obraz wydarzeń, zbierany kawałek po kawałku z różnych źródeł. Dla rosyjskiego odbiorcy nie jest łatwo uświadomić sobie, że wszystkie te źródła działają w tym samym celu, a zatem manipulują publicznością i celowo wprowadzają ją w błąd, zwłaszcza po wielu latach przebywania w bańce informacyjnej⁹⁷.

⁹⁵ Ф. Крашенинников, *Почему кремлёвская пропаганда...*, s. 4.

⁹⁶ «Поширюють фейки та маніпуляції». У СБУ назвали 100 телеграм-каналів, які координує Кремль, „RadioSvoboda”, 15.07.2022, www.radiosvoboda.org/a/news-sbutelehram-kanaly-kreml-feyki/31945076.html [dostęp: 12.12.2022].

⁹⁷ Ф. Крашенинников, *Почему кремлёвская пропаганда...*, s. 5.

Zakończenie

Zjawisko propagandy ma bogatą przeszłość historyczną. Od dawna jest ona wykorzystywana jako narzędzie manipulacji świadomością publiczną. Szczególny wpływ propagandy można zaobserwować w krajach o reżimach totalitarnych lub autorytarnych, m.in. w Federacji Rosyjskiej. Jednym z najważniejszych zadań współczesnej rosyjskiej propagandy jest między innymi podważenie zaufania, dyskredytacja ukraińskiego rządu, polityki, gospodarki, kultury poprzez celowe masowe rozpowszechnianie fałszywych i stroniczych wiadomości.

Kremłowska maszyna propagandowa skutecznie funkcjonuje w rosyjskiej przestrzeni informacyjnej, korzystając z szerokiego wachlarza technik i instrumentów wpływu, m.in. „black and white thinking”, demonizacji, nowomowy, fałszywego dylematu, argumentu *ad personam*, *tu quoque*, techniki trzeciej osoby, *argumentum ad verecundiam*, techniki „zgniłego śledzia” oraz wielkiego kłamstwa. Metody te są systematycznie modyfikowane i uzupełniane. Wypracowane przez władze strategie informacyjne biorą pod uwagę strukturę społeczeństwa rosyjskiego, dopasowując różne argumenty i fakty dla każdej z grup lub dostosowując je z uwzględnieniem cech grupowych. Kremlowi udało się stworzyć nowoczesny i skuteczny system rozpowszechniania „właściwych” dla niego informacji, co pozwoliło na kontrolowanie lojalnej wobec władzy społeczności. Lekceważenie lub myślenie o propagandzie rosyjskiej jako niszowej lub trywialnej jest dużym błędem, który może doprowadzić do niewłaściwej reakcji na stawiane przez nią wyzwania.

Analiza wybranego materiału ilustruje skalę i agresywność rosyjskiej propagandy, która jest wykorzystywana jako broń w wojnie informacyjnej z Ukrainą⁹⁸. Tezy, wygłaszane przez rosyjskie media oraz przedstawiciele rosyjskiej polityki nasycone są fałszywymi informacjami, które z kolei służą manipulacji świadomością szerokiej publiczności rosyjskiej.

References

Bibliografia

Opracowania

Nowy słownik poprawnej polszczyzny, red. Markowski A., Warszawa 1999.

Słownik języka polskiego, oprac. Sobol E., Warszawa 2005, s. 761.

Uniwersalny Słownik Języka Polskiego, red. Grzenia J., Katowice 2009.

Antczak A., Plashkina I., *Kultowa propaganda: rosyjski dyskurs komunikowania politycznego w przekazie telewizyjnym stacji „Pierwyjkana”*, Toruń 2017.

⁹⁸ Б. Іваницька, С. Гусева, *Основні методи пропаганди в російському інтернет-змі pravda.ru*, „Журналістські Науки” 2018, nr 896, s. 64.

- Bartoszewicz M., *Teorie propagandy w obliczu algorytmizacji internetowego komunikowania społecznego*, w: „Kultura Współczesna”, 2019, nr 104, z.1, s. 84-98.
- Bertolin G., *Conceptualizing Russian Information Operations: Info-War and Infiltration in the Context of Hybrid Warfare*, IO Sphere, Summer 2015.
- Bramsted E. K., *Goebbels and National Socialist Propaganda 1925-1945*, Ann Arbor 1965.
- Czerskies J., *Językowe mechanizmy kreowania świata postulowanego – analiza polskojęzycznej prasy nazistowskiej (1939–1945) ze zbiorów muzealnych Rzeszowa i Przemysła*, [mps pracy doktorskiej w Repozytorium Uniwersytetu Rzeszowskiego], Rzeszów 2021.
- Dela P., *Elementy propagandy w życiu publicznym*, „Studia i analizy”, 2019, nr 54, s. 68-95.
- Dobek-Ostrowska B., Frasz J., Ociepka B., *Teoria i praktyka propagandy*.
- Dobek-Ostrowska B., *Komunikowanie polityczne i publiczne*, Warszawa 2007.
- Dudek-Waligóra G., *Propaganda jako termin naukowy polskiej politolingwistyki*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 2019, nr 53, s. 12-24.
- Ellul J., *Propaganda*, Nowy Jork 1965.
- Ellul J., *Propagandes*, Paris 1990.
- Hitler A., *Mein Kampf*, tłum. R. Manheim, Boston 1973.
- Jowett G.S., O'Donnell V., *Propaganda & Persuasion*, Los Angeles–London 2012.
- Kącka K., *Propaganda polityczna*, w: „Leksykon wiedzy politologicznej”, red. J. Marszałek-Kawa, D. Plecka, Toruń 2018.
- Klimczuk A., *Hipoteza Sapira-Whorfa – przegląd argumentów zwolenników i przeciwników*, „Kultura–Społeczeństwo–Edukacja”, 2013, nr 3, z. 1, s. 165-181.
- Krech D., Crutchfield R., *Theory and Problems of Social Psychology*, New York 1948.
- Orwell G., *Rok 1984*, tłum. T. Mirkowicz, Warszawa 2001.
- Paul C., Matthews M., *The Russian “Firehose of Falsehood” Propaganda Model: Why It Might Work and Options to Counter It*, CA: RAND Corporation, Santa Monica 2016, s. 1-16.
- Pearson L., *Propaganda in The Archidamian War*, „Classical Philology”, 1936, nr. 31, z. 1, s. 33-52.
- Phillips Davison W., *The Third-Person Effect in Communication*, „The Public Opinion Quarterly” 1983, nr 47, z. 1, s. 1-15.
- Rajczyk R., *Nowoczesne wojny informacyjne*, Warszawa 2016.
- Rajczyk R., *Oblicza współczesnej propagandy. Przypadek tajwańsko-chińskiej wojny informacyjnej*, Katowice 2019.
- Reczkowski R., *Geopolityczna rozgrywka pandemią COVID-19: rosyjski ekosystem dezinformacji i propagandy*, „Świat Idei i Polityki” 2020, nr 19, s. 243-256.
- Rybak K., *Mechanizm i skutki funkcjonowania propagandy w związku radzieckim na przykładzie rozważań Stanisława Cat-Mackiewicza*, w: „Myśl w obcęgach. Studia nad psychologią społeczeństwa sowiektów”, w: „Dezinformacja - Inspiracja – Społeczeństwo. Social CyberSecurity”, red. Boćkowski D., Dąbrowska-Prokopowska E., Goryń P., Goryń K., Białystok 2022, s. 79-96.
- Szulczewski M., *Propaganda polityczna: pojęcia, funkcje, problemy*, Warszawa 1971.
- Szymanek K., *Sztuka argumentacji: słownik terminologiczny*, Warszawa 2004.
- Taddeo M., *Information Warfare: A Philosophical Perspective*, „Philosophy and Technology” 2012, nr 25, s. 105-120.
- Thomson O., *Historia propagandy*, Warszawa 2001.
- Tkeshelashvili I., *Rosyjska propaganda w przestrzeni informacyjnej Gruzji przed i po konflikcie w sierpniu 2008 roku*, „Wschodnioznawstwo” 2021, nr 15, s. 55-71.
- Torok R., *Symbiotic radicalisation strategies: Propaganda tools and neuro linguistic programming*, w: „8th Australian Security and Intelligence Conference”, Perth 2015, s. 58-65.

- Wirowska A., *Animowane filmy jako narzędzie propagandy politycznej w ZSRR w latach 1941–1942*, „Studia Społeczno-Polityczne” 2010, nr 7, s. 197-206.
- Woods J., Walton D., *Argumentum ad Verecundiam*, „Philosophy & Rhetoric” 1974, nr 7, z. 3, s. 135-153.
- Żyromski M., *Propaganda w systemach totalitarnych*, Poznań 2015.

- Іваницька Б., Гусева С., *Основні методи пропаганди в російському інтернет-змі pravda.ru*, w: „Журналістські Науки” 2018, nr 896, s. 64-59.
- Крашенинников Ф., *Почему кремлёвская пропаганда остаётся эффективной в военное время?*, „Демократия и Права Человека” 2022, nr 1, s. 9-3.
- Медушевский А., *Доктрина «духовных скреп» как основа интеграции российского общества*, „Вестник РГГУ” 2017, nr 2, s. 131-123.

Netografia

- The absurdity of Russia's war symbolism, Ukrainer*, 18.07.2022, ukrainer.net/absurdity-of-russia-symbolism/ [dostęp: 20.01.2023].
- The Kremlin Keeps Trying to Call Volodymyr Zelenskyy a Drug Addict*, „ViceNews”, 27.04.2022, www.vice.com/en/article/88gpd3/russia-zelenskyy-drug-addict, [dostęp: 20.01.2023].
- „75% of Russians Support This War” – Interview with Intel General Skibitsky, „KyivPost”, 19.11.2022, https://www.kyivpost.com/multimedia/video/75-of-russians-support-this-war-interview-with-intel-general-skibitsky#pll_switcher [dostęp: 30.01.2023].
- Corsica protests turn to riots over assault of jailed nationalist Yvan Colonna*, „France24”, 10.03.2022, www.france24.com/en/europe/20220310-corsica-protests-turn-to-riots-over-assault-of-jailed-nationalist-yvan-colonna [dostęp: 11.01.2023].
- France to offer fuel rebate to cushion soaring prices*, Reuters, 12.03.2022, www.reuters.com/business/energy/france-offer-fuel-rebate-cushion-soaring-prices-pm-2022-03-12/ [dostęp: 13.01.2023].
- „Сбросили с поезда”: вслед за „распятым мальчиком” пропагандисты создали новый фейк, „РБК-Україна”, 24.05.2016, styler.rbc.ua/rus/zhizn/sbrosili-poezda-vsled-raspyatym-malchikom-1464072150.html [dostęp: 02.01.2023].
- «Поширюють фейки та маніпуляції». У СБУ назвали 100 телеграм-каналів, які координують Кремль, „RadioSvoboda”, 15.07.2022, www.radiosvoboda.org/a/news-sbu-telegram-kanaly-kreml-feyky/31945076.html [dostęp: 12.12.2022].
- Зачем Россия напала на Украину: разоблачение оправданий Кремля*, *TheInsider*, 15.03.2022, <https://youtu.be/VzQilhB3oAI> [dostęp: 12.12.2022].
- От «гнилой селедки» до «неизвестного героя». Владимир Яковлев о 4 главных методах спецпропаганды, которыми оправдывают войну*, *TheInsider*, 23.03.2022, theins.ru/opinions/vladimir-yakovlev/249442 [dostęp: 30.01.2023].
- Фейк российских СМИ: водитель бензовоза, наехавший на толпу протестующих в Миннеаполисе*, — украинский участник АТО, *The Insider*, 2.06.2020, theins.ru/antifa-ke/223306 [dostęp: 01.12.2022].
- Фейк: Украинским военным обещают «кусочек земли и два раба»*, *StopFake.org*, 3.11.2014, www.stopfake.org/ru/lozh-ukrainskim-voennym-obeshhayut-kusochek-zemli-i-dva-raba/ [dostęp: 02.01.2023].
- „Грязная бомба»: чего добивается Киев, „Вести.ru”, 29.10.2022, www.vesti.ru/article/3016052, [dostęp: 10.01.2023].

- „Получите, как нацисты, по башке! Соловьев пригрозил новым «походом» в Украину, „Obozrevatel”, 4.06.2019, <https://incident.obozrevatel.com/crime/poluchite-kak-natsisty-po-bashke-solovev-prigrozil-novym-pohodom-v-ukrainu.htm> [dostęp: 30.01.2023].
- «За Победу»: как россияне поддерживают спецоперацию, „RussiaToday”, 9.03.2022, russian.rt.com/russia/article/973512-pobeda-rossiyane-demonstraciya-specoperaciya, [dostęp: 2.01.2023].
- «Не даете говорить!»: украинского эксперта выгнали с передачи, „gazeta.ru”, 25.09.2019, www.gazeta.ru/culture/2019/09/25/a_12685795.shtml [dostęp: 22.01.2023].
- «Такую Россию ты выберешь?» Поправки к Конституции рекламируют роликом о родителях-геях, „Sostav”, 2.06.2020, www.sostav.ru/publication/popravki-rolik-43657.html, [dostęp: 14.12.2022].
- Беженка из Славянска вспоминает, как при ней казнили маленького сына и жену ополченца, „Первый Канал”, 12.06.2014, www.1tv.ru/news/2014-07-12/37175-bezhenka_iz_slavyanska_vspominaet_kak_pri_ney_kaznili_malenkogo_syna_i_zhenu_opolchentsa [dostęp: 01.01.2023].
- Британские СМИ: МН17 мог сбить украинский истребитель, „РИА Новости”, 24.04.2016, <https://ria.ru/20160424/1419012390.html> [dostęp: 03.01.2023].
- В Белгороде громкие хлопки раздаются над центром города, „gazeta.ru”, 3.07.2022, www.gazeta.ru/social/news/2022/07/03/18052970.shtml [dostęp: 23.01.2023].
- Дмитрий Киселёв: Россия – остров нормальности, если смотреть из западной дурки, „Вести.ru”, 30.05.2021, <https://www.vesti.ru/article/2568631> [dostęp: 30.01.2023].
- Задымление в кинотеатре. Посетителей пришлось эвакуировать, „bTV33”, 16.01.2019, https://youtu.be/Q70OouZUf_M [dostęp: 28.01.2023].
- Интервью Байдена. Время покажет, „Первый Канал”, 17.04.2022, <https://rutube.ru/video/8f4d-ca33b0bc73ffaa13ea12b415c2c6/>, [dostęp: 14.12.2022].
- Лукавые новости: У ипица Лукашенко появился конкурент, „Белсат TV”, 27.05.2022, <https://youtu.be/M7-oIGjDhG0> [dostęp: 12.12.2022].
- Мизулина заявила, что чем больше прав, тем меньше свободы, „РИА Новости”, 2.04.2019, ria.ru/20190422/1552940864.html [dostęp: 30.01.2023].
- Минобороны заявило об использовании украинскими националистами «бандер-мобилей», „lenta.ru”, 26.02.2022, lenta.ru/news/2022/02/26/minobmobil/ [dostęp: 01.01.2023].
- Минобороны объяснило значение символов на российской технике на Украине, „РБК”, 3.03.2022, <https://www.rbc.ru/politics/03/03/2022/622001bf9a794738ce735b2b> [dostęp: 02.01.2023].
- Многие жители Европы по-прежнему поддерживают Россию, „Вести.ru”, 20.1.2023, <https://www.vesti.ru/article/3157091> [dostęp: 21.01.2023].
- Могли сбить случайно: кого подозревают в крушении МН17, „gazeta.ru”, 23.06.2020, www.gazeta.ru/army/2020/06/23/13127395.shtml [dostęp: 12.12.2022].
- Небензя рассказал Совбезу ООН о беспилотниках США с заражёнными комарами, „gazeta.ru”, 28.10.2022, www.gazeta.ru/social/news/2022/10/28/18903397.shtml [dostęp: 03.01.2023].
- Обращение Президента Российской Федерации, Президент России, 21.02.2022, www.kremlin.ru/catalog/countries/UA/events/67828 [dostęp: 21.01.2023].
- Открытый урок Эльвиры Набиуллиной для школьников, „Банк России”, 26.04.2021, www.youtube.com/watch?v=WcpmTgEN2vE [dostęp: 29.01.2023].
- Пентагон: США оказывали поддержку 46 лабораториям на Украине, „Ведомости”, 9.06.2022, www.vedomosti.ru/politics/news/2022/06/09/925984-ssha-okazivali-podderzhku-laboratoriyam [dostęp: 04.01.2023].

- При жесткой посадке Ми8- на Ямале погибли оба пилота*, „РИА Новости”, 14.02.2020, ria.ru/20200214/1564788445.html [dostęp: 12.12.2022].
- Прокуратура объяснила, почему в России запрещено слово «война». Это убедительно?*, „BBC News: русская служба”, 21.07.2022, www.bbc.com/russian/news-62248490 [dostęp: 01.01.2023].
- Путин не ожидает договоренностей с «шайкой наркоманов, которая засела в Киеве»*, „ТАСС”, 25.02.2022, tass.ru/politika/13864227 [dostęp: 01.01.2023].
- Пушилин показал найденный в штабе «Правого сектора» ноутбук с маркировкой НАТО*, „Звезда”, 6.03.2022, tvzvezda.ru/news/2022362339-4MBVn.html [dostęp: 30.01.2023].
- Российское Акционерное Общество Энергетики и Электрификации «ЕЭС России»*, Инструкция по расследованию и учёту пожаров на объектах энергетики, 31.01.2002, <https://meganorm.ru/Data2/1/4294817/4294817176.pdf> [dostęp: 23.01.2023].
- Российское ТВ: Украинских школьников учат убивать русских снегурей*, „Корреспондент”, 15.12.2014, korrespondent.net/world/russia/3456085-rossyiskoe-tv-ukraynskykh-shkolnykov-uchat-ubivat-russkykh-snehyrei [dostęp: 03.01.2023].
- Россия ведёт священную битву против сатанинского Запада*, „Соловьёв Live”, 4.11.2022, vk.com/wall-52620949_832462 [dostęp: 30.01.2023].
- Серьёзные протесты продолжаются во Франции из-за роста цен на топливо и продукты*, „Мир 24”, 4.04.2022, <https://www.youtube.com/watch?v=SwrU6rX2dQ4> [dostęp: 10.01.2023].
- Список военных интервенций США за рубежом поражает воображение*, „Комсомольская Правда”, 26.02.2022, <https://www.kp.ru/daily/27369.5/4551582/> [dostęp: 30.01.2023].
- Сценарий катастрофы рейса МН17- писало ЦРУ (операция «Нортвудс»)*, „Правда-TV.ru”, 17.07.2016, www.prawda-tv.ru/2016/07/17/242769/scenarij-katastrofy-rejsa-mh-17-pisalo-cru [dostęp: 12.12.2022].
- Тэтчер и 15 млн целесообразных русских. Российский МИД сослался на фейковую цитату британского премьера*, „Настоящее Время”, 15.06.2018, <https://www.currenttime.tv/a/29292463.html> [dostęp: 12.12.2022].
- Украина – зеркало или опыт?*, „БесогонTV”, 4.05.2016, www.youtube.com/watch?v=7aA1avrI3DE&list=PLBdvKnQQS4xgrEbuOFV9toG1hwV0qwrFg&index=7 [dostęp: 5.04.2022].
- Украинский депутат Кива назвал Зеленского наркоманом*, РИА Новости, 5 III 2022, ria.ru/20220305/zelenskiy-1776697742.html [dostęp: 20.01.2023].
- Украинский депутат утверждает, что Зеленский давно сбежал из Киева*, „РИА Новости”, 11.03.2022, ria.ru/20220311/zelenskiy-1777702499.html [dostęp: 30.01.2023].
- Украинского политолога выгнали из студии «России 1»*, „газета.ru”, 3.09.2019, www.gazeta.ru/politics/news/2019/09/03/n_13418803.shtml [dostęp: 20.01.2023].
- Украинцы выбрали президентом «еврейского клоуна»*, „ТВЦ”, 24.04.2019, www.tvc.ru/news/show/id/159330 [dostęp: 10.01.2023].
- Экс-депутат Рады Кива указал на готовность Польши к захвату Западной Украины*, „газета.ru”, 23.12.2022, www.gazeta.ru/politics/news/2022/12/23/19338793.shtml [dostęp: 10.01.2023].
- Экс-депутат Рады: Киев нарастит использование химоружия и готовит теракты в Донбассе*, „газета.ru”, 13.01.2023, www.gazeta.ru/army/news/2023/01/13/19476559.shtml [dostęp: 14.01.2023].